

Taotlus toetuse saamiseks „Noorte hälbiva käitumise leviku uuringu“ (ISRD-4) läbiviimiseks

Tallinnas 7.06.2022

1. Uuringu taust ja Tartu Ülikooli roll rahvusvahelises ISRD võrgustikus

Käesoleva taotluse sisuks on rahvusvahelise noorte enesepoolsel teavitusel põhinev (*self-report*) hälbiva käitumise uuringu (ISRD-4) läbiviimine Eestis, mis koosneb andmekorjest ja ja analüüsist. Uuringu tulemusena saadakse ulatuslik üle-eestiline ülevaade noorte hinnangust nende poolt toimepandud õigusrikkumiste ning ohvrikslangemiste leviku ja olemuse kohta.

Kavandatav uuring on osa rahvusvahelisest uurimisprojektist *International Self-Report Delinquency Study*. Laste ja noorte hälbiva käitumise ja ohvrikslangemise leviku hindamiseks on rahvusvahelisi hälbiva käitumise uuringuid (ISRD¹) viidud läbi alates 90ndatest aastastest. Eesti on varem osalenud uuringu teises (ISRD-2) laines 2006. aastal ja kolmandas laines (ISRD-3) 2014. aastal, varasemad uuringud² on Justiitsministeeriumi tellimusel viinud läbi Tartu Ülikool. Uuringu neljas laine viiakse üle maailma läbi perioodil 2021–2023 ja selles osaleb tänase seisuga 43 riiki.

Tartu Ülikool on ainus partner Eestis, kellega rahvusvaheline ISRD juhtkomitee on uuringu Eestis läbiviimiseks leppe sõlminud. Kuueliikmelise juhtkomitee, kuhu Eestist kuulub Anna Markina (TÜ), ülesanne on uuringu üldise teoreetilise ja metodoloogilise baasi väljatöötamine ning rahvusvahelise uuringu koordineerimine. Uuringu üldproblemaatikaga on tegelenud ka teised Tartu Ülikooli töötajad. Seetõttu ei ole võimalik ISRD-4 uuringut Eestis käsitleda ISRD projekti regulaarse rakendamise juhtumina, tegemist on rahvusvahelise projekti osaga, mille juures Eesti on projekti üks eestvedajatest ja sisulisse poolde panustajatest.

2. Uuringu eesmärk ja teemad

Noorte hälbiva käitumise rahvusvahelise uuringu (ISRD-4) Eestis läbiviimise eesmärgid on järgmised:

- 1) **Analüüsida noorte seas õigusrikkumiste ja ohvrikslangemiste levikut ja esinemissagedust ning tuua välja muutused võrreldes 2006. ja 2014. aastaga.**

Viimasest noorte enesepoolsel teavitusel põhineva uuringu läbiviimisest on möödunud ligi kaheksa aastat ja selle aja jooksul on toimunud olulised muudatused nii õiguslikus raamistikus kui praktikates, kuidas noori õigusrikkujaid koheldakse ja ohvreid abistatakse. Samuti on lisandunud mitmed sotsiaalsed muutused ja pinged (nt COVID-19, vaimse tervise probleemide levik jms), mis ka noorte õigusrikkumiste ja ohvrikslangemiste levikut võivad mõjutada. Uuringu eesmärk on saada adekvaatne ülevaade noorte õigusrikkumiste ja ohvrikslangemiste hetkeolukorrast.

- 2) **Uurida õigusrikkumiste toimepanemise ja ohvrikslangemiste koosinemist nii veebis kui ka väljaspool veebi.**

Omavahel võrreldakse kolm rühma: (1) ohvrid, aga õigusrikkumisi ei ole toime pandud, (2) ainult õigusrikkujad, kes ei ole ohvriks langenud; (3) nii ohvriks langenud, kui ka õigusrikkumisi toimepandud. Aina enam pööratakse nii õigusrikkujate kui ohvritega töös tähelepanu traumateadlikkusele ja trauma mõjudele. On teada, et õigusrikkumiste ja

¹ ISRD - International Self-Report Delinquency Study.

² Markina, A., Šahverdov-Žarkovski, B. (2007). Eesti alaealiste hälbiv käitumine (ISRD-2); Markina, A., Žarkovski, B. (2014). Laste hälbiv käitumine Eestis (ISRD-3). Vt täpsemalt: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/isrd>.

ohvristumise koosinemine võib tähendada kõrgemat riski ja suuremat haavatavust ning nõuab intensiivset ja laiapõhjalist sekkumist. Seetõttu on noortele traumapõhiste sekkumiste kavandamisel oluline saada teadmisi ka õigusrikkumiste ja ohvrikslangemise kogemuste koosinemisest ja selle ulatusest³.

- 3) **Kontrollida erinevate teooriate paikapidavust, mis mõjutavad nii veebipõhise kui väljaspool veebi õigusrikkumiste ja ohvrikslangemise kattumist.**

Kontrollitakse eeskätt kahte peamist selgitust õigusrikkumiste ja ohvristumise kattumise kohta: (a) kokkupuude riskiohtlike keskkondadega (elustiili ehk elurutiinide teooriad) ja (b) madal enese- ja sotsiaalne kontroll, mis lähtub üldise kuritegevuse teooriast.

- 4) **Võrrelda haridusasutustes ja internetis vastanud noorte tulemusi õigusrikkumiste ja ohvrikslangemise kohta.**

Enamik varasemaid uuringuid on kasutanud noorte värbamiseks koolipõhist valimit, ent 16–17-aastaste üldine hõlmatus on selle tulemusena jäänud piiratuks. Sel korral lisatakse uudsena uuringusse ka internetis lühiküsitluse läbiviimine 16–19-aastaste noorte seas.

- 5) **Uurida erinevusi noorte õigusrikkumistes ja ohvrikslangemises piirkonniti, eeskätt linna- ja maapiirkondade ning kümne suurema linna vahel.**

Varasematest uuringutest ilmnenu piirkondlikud erinevused viitavad tulemuste piirkondlike erisuste analüüsi olulisusele.

- 6) **Analüüsida riikidevahelisi erinevusi** noorte õigusrikkumiste ja ohvrikslangemise levikus ning seda mõjuvates tegurites. See on eelkõige oluline nende riikide osas, keda Eesti on endale erinevate praktikate, meetodite, programmide ja töövahendite ülevõtmisel ja arendamisel eeskujuks võtnud. Sellisteks riikideks on eeskätt Skandinaavia riigid Soome, Rootsi, Norra, Taani, Island, aga ka UK, Saksamaa, Šveits ja Holland.

- 7) Osaledes rahvusvahelises ISRD võrgustikus, **panustada ISRD metoodika arendamisse ja rahvusvahelisse teadusloomesse.** Sellealane tegevus loob eeldused valdkonna kvaliteetseteks jätkuanalüüsideks sh teoreetiliste lähenemistega sidumise ning ajaliste ja territoriaalsete võrdluste plaanis,

- 8) ISRD uuringu regulaarne läbiviimine aitab **tagada süsteemse noorte õigusrikkumiste ja ohvrikslangemiste seire** ning võimaldab paremini planeerida noorte õigusrikkumiste ennetamisega seotud tegevusi, mis [uute „Kriminaalpoliitika põhialuste aastani 2030“](#) kohaselt on üheks kriminaalpoliitika prioriteediks.

3. ISRD-4 uuringu uuenduslikkus ja loomingulisus

ISRD-4 uuringu puhul ei ole tegemist ainult andmete kogumisega etteantud küsimustiku põhisel. Tegemist on uurimisprojektiga, mille raames Tartu Ülikool osaleb:

- Uuringu teoreetiliste aluste väljatöötamisel, sh hüpoteeside ja uurimisküsimuste sõnastamisel;
- Avatud teaduse arendamisel, andes avalikku kasutusse nii uuringu FAIR⁴ kriteeriumile vastavad andmed kui ka tulemustel põhinevad publikatsioonid;

³ Liddle, M., et al. (2016) Trauma and Young Offenders.

<http://www.beyondyouthcustody.net/resources/publications/trauma-report-research-summary/>

⁴ FAIR-põhimõtted: andmekogud peavad olema leitavad (*Findable*), juurdepääsetavad (*Accessible*), koostöövõimelised (*Interoperable*), Taaskasutatavad (*Reusable*)

- Ülikoolide kraadiõppes (magistri- ja doktoriõppes) toimuva uurimistöö jaoks empiirilise baasi loomisel.

ISRD uuring on rahvusvaheline võrdlev kordusuuring. Selline uuringu strateegia lubab jälgida trende noorte käitumises ning analüüsida sotsiaalsete ja poliitiliste tegurite mõju käitumisele erinevate kultuuride kontekstis, st vaadelda ajalist arengut ja teha kindlaks, mis on selles üldine ja mis riigi või regiooni spetsiifiline. Regulaarsete uuringute läbiviimine lubab hinnata ootamatu tegurite (nt COVID-19 pandeemia) mõju käitumisele ja hoiakutele. Selliste teadmiste saamine on uudne, kuna võimalused saada neid teiste kanalite kaudu (nt statistilised andmed, *big data* või uurijate poolt läbi viidud üksikuuringud) on kas piiratud või puuduvad üldse.

ISRD-4 on uudne ka muudel põhjustel. Varem ei ole Eestis ega rahvusvaheliselt kogutud (piisava põhjalikkusega) andmeid:

- Noorte kuritegude seoste kohta vägivalla ohvriks langemisega. Varasemad ISRD uuringud keskendusid eeskätt traditsioonilise hälbiva ja riskikäitumise esinemisele, ohvriks langemist uuriti minimaalselt. Kavandatavas uuringus uuritakse noorte ohvrikslangemist põhjalikult, lisades mitu varem käsitlemata teemat.
- Veebis kuritegude toimepanemise ja nende ohvriks langemise kohta. Kui traditsiooniliselt keskendusid ISRD uuringud nn tavakuritegevusele, siis ISRD-4 uuringus on suur tähelepanu pööratud küberkuritegevusele ja seda nii ohvriks langemise, hoiakute kui ka toimepanemise osas.
- Olemasolevad kriminoloogilised teooriad lubavad selgitada küberkuritegevust analoogselt tavakuritegevusega. ISRD-4 uuringus kontrollitakse, kas on olemas seos küberruumis õigusrikkumiste ja tavarikkumiste toimepanemisel.
- Kutsekoolide õpilaste hälbiva käitumise ja ohvrikslangemise kohta, mida Eestis ei ole seni süstemaatiliselt uuritud.
- Varasematest uuringutest on teada, et õigusrikkumiste toimepanemine on seotud alaealise migratsioonalase staatusega. Vähem on uuritud, miks see nii on. Käesolevas uuringus on ette planeeritud.
- Rahvusvahelised vägivalla uuringud (nt FRA 2014. a ja 2021. a vägivalla uuringud⁵) on leidnud erinevusi vägivalla tasemes Euroopa Liidu riikides. Näiteks vastavalt FRA 2021. aasta ohvriuuringu tulemustele on vägivalla tase Eestis Euroopa riikidest kõrgeim ja sellest politseisse teatamise tase Euroopas madalaim. Selles võrdlusuuringus lähtutakse oletusest, et vägivald on kõikjal ühesugune ja seda on võimalik hinnata objektiivselt. ISRD-4 uuringus kontrollitakse hüpoteesi, *et vägivalla tajumine ja uuringutes raporteerimine on kultuuri-spetsiifiline* ehk mis on ühes kultuuris vägivaldne käitumine, ei ole teises kultuuriruumis ilmselgelt vägivallana tajutud.
- Uudsed lähenemisviisid globaalse uuringu läbiviimiseks – kõikide riikide ISRD-4 uuringuandmed kogutakse Tartu Ülikooli küsitluskeskkonna põhiselt ülikooli serverisse. See on uuenduslik lähenemisviis rahvusvahelistes võrdlusuuringutes, varem oli andmete kogumine korraldatud iga riigi põhiselt eraldi. ISRD-4 uuringu käigus kontrollitakse, kas ja kui võrd selline lähenemisviis aitab kaasa andmete parema ühildatavuse ja andmekvaliteedi saavutamisele.

Käesolevas taotluses täpsustatakse uuringu ajakava, kirjeldatakse uuringu meeskonda, tuuakse välja riskid ja Tartu Ülikooli nägemus nende maandamise viisidest. Samuti on taotluses toodud

⁵ FRA (2014). Violence against women: an EU-wide survey. Main results report; FRA (2021). Crime, safety and victims' rights.

Tartu Ülikooli poolt koostatud uuringu eelarve ja visioon koostööst Justiitsministeeriumiga ning küsitluse läbiviijaga.

4. Uuringu metoodika

Uuring viiakse läbi rahvusvahelise ISRD korralduskomitee juhtnööre ja uurimisprotokolli järgides, mis tähendab standardiseeritud ankeedi kasutamist, valimi moodustamist vastavalt kokkulepitud põhimõtetele, andmete moodustamist, kodeerimist ja kontrolli vastavalt eelnevalt fikseeritud reeglitele ning nõusolekut andmete üleandmiseks ühisesse rahvusvahelisse andmebaasi.

ISRD-4 uuringu küsimustiku struktuur on järgmine:

- **Kohustuslik plokk**, mis esineb iga ISRD uuringus osaleva riigi küsimustikus ja kordub alati kõigis ISRD uuringutes ning mis lubab jälgida ajalisi trende ning võrrelda riike omavahel.
- **Varieeruv plokk**. Küsimustiku teine osa on varieeruv uuringust-uuringusse ning sinna kuuluvad küsimused, mis pakuvad huvi konkreetse uuringu läbiviimise ajal. See osa on iga riigi jaoks kohustuslik, mis kindlustab ka võrreldavuse. Samas trende nende küsimuste puhul jälgida ei saa.
- **Riigi-spetsiifiline küsimuste plokk**. Kolmandana on küsimustikku võimalik lisada plokk küsimustega, mis on riigi-spetsiifilised. Eesti on ISRD-4 puhul otsustanud liituda Põhjamaade lisamooduliga, mis uurib noortekampade ja noorte vägivalla temaatikat.

Uuringu raames kogutakse andmeid kahel viisil:

- Üldhariduskoolide 8., 9., 10. ja 11. klassi õpilased vanuses 13–17 eluaastat **täidavad küsimustiku haridusasutustes** kohapeal. Kutsekoolide õpilased vanuses 16–19 eluaastat **täidavad küsimustiku lühiversiooni**. Haridusasutustes täidetava küsimustiku puhul on eeldatav valimi suurus kuni 7500 õpilast üldharidus- ja kutsekoolis. Valimiühik on kooliklass.
- Uudsenä viiakse läbi täiendav veebiküsitlus 16-19aastaste noorte seas. Soovituslik vastajate arv on minimaalselt 1500. Vastajate leidmiseks kasutatakse erinevaid värbamisstrateegiaid, nt värbamine sotsiaalmeedia, veebipaneelide vms kaudu.

Küsitlus on kavas koolides ja internetis viia läbi vahemikus september 2022 kuni november 2022. Küsitluse haridusasutustes ja veebis korraldav küsitlusfirma leitakse Tartu Ülikooli poolt riigihanke tulemusena. Uuringu läbiviimine kooskõlastatakse Tartu Ülikooli inimuuringute eetikakomiteega. Nooremate kui 16aastaste õpilaste küsitlemiseks küsitakse vajadusel nende vanemate nõusolek.

Haridusasutustes täidetav küsimustik hõlmab kaheksat teemaplokki, kus on kokku üle 60 küsimuse. Küsimustik täidetakse LimeSurvey keskkonnas kas arvutis või tahvelarvutis kuni 45 minuti jooksul. Küsimustik hõlmab järgmisi teemasid:

- sotsiaaldemograafilised näitajad;
- perekond, kool ja haridus;
- naabruskond;
- ohvrikslangemine;
- vaba aeg ja sõbrad;
- väärtushinnangud ja enesekontroll;
- õigusrikkumised ja kokkupuude politseiga;
- veebikeskkonnas käitumine;
- kuuluvustunne;
- vägivalla tõlgendused;
- suhtumine kättemaksu ja diskrimineerimine.

Täpsem teemade jaotus, mida uuritakse väljaspool veebi ja veebikeskkonnas toimunud õigusrikkumiste ja ohvrikslangemiste kohta, on toodud tabelis 1.

Tabel 1. Teemade jaotus *offline* ja *online* kogemuste kohta

Veebikeskkonna välised (<i>offline</i>) kogemused	Õigusrikkumine	Ohvrikslangemine
Peksmine	X	
Sissemurdmine	X	X
Narkootikumide müük	X	
Graffiti	X	
Kambakaklus	X	
Vihakuritegu (vägivald)	X	X
Vanemapoolne väärkohtlemine		X
Vanemapoolne raske vägivald		X
Isiklike asjade vargus		X
Röövimine	X	X
Poevargus	X	
Sõiduki vargus	X	
Külmrelva (noa) kaasas kandmine	X	
Kogemused veebikeskkonnas (<i>online</i>)	Õigusrikkumine	Ohvrikslangemine
Küberkiusamine		X
Vihakõne	X	X
Häkkimine	X	
Seksuaalse alatooniga piltide nägemine	X	X
Küberkelmus	X	

Internetis täidetav küsimustik

Internetiküsimustik on põhiküsimustiku lühendatud versioon, mille eeldatav täitmisaeg on kümme minutit. Küsimustik hõlmab järgmiseid teemasid:

- sotsiaaldemograafilised näitajad;
- ohvrikslangemine;
- õigusrikkumised;
- väärtushinnangud ja enesekontroll;
- vägivalda tõlgendused;
- suhtumine kättemaksu ja diskrimineerimine;
- kuuluvustunne.

5. Detailne ajakava uuringu eesmärkide saavutamiseks.

Tähtaeg	Tegevus
Juuni-juuli 2022	EHIS-est päring klasside koosseisust valimialuse määramiseks. Valimi moodustamine (2021/22 õppeaasta andmete alusel, kuna 2022/23 õppeaasta andmed ei ole andmekorje alustamise hetkeks kättesaadavad)
Juuni-juuli 2022	Küsimustike (täisversioon, lühem versioon) kohandamine, tõlkimine eesti ja vene keelde ning katsetamine sihtrühmal
Juuni-juuli 2022	Ettevalmistused küsitluse välitööde läbiviimiseks ja vajadusel hanke korraldamine välitööde teostaja leidmiseks
Juuni-juuli 2022	Uuringu läbiviimise TÜ inimuuringute eetika komiteega kooskõlastamine ja vajadusel AKI loa taotlemine
Juuni-juuli 2022	Koostöös Justiitsministeeriumiga KOV-ide, üldhariduskoolide ja kutsekoolide esmane teavitamine uuringu läbiviimisest, HTM-i ja HARNO informeerimine uuringu toimumisest
Juuni-juuli 2022	Online küsimustike ettevalmistamine keskkonnas LimeSurvey
August-september 2022	KOV-idega, koolidega ja kutsekoolidega suhtlemine, koolide juhtkonna uuringus osalemise nõusoleku saamine, vajadusel vanemate nõusolekute saamine
August-september 2022	Küsitajate koolitamine ja jooksev nõustamine küsitlusega seotud küsimustes
September 2022	KOV-ide, üldhariduskoolide ja kutsekoolide korduvteavitamine uuringu läbiviimisest
September 2022	Valimi täpsustamine uue õppeaasta kohta käivate esialgsete andmete alusel
September-detsember 2022	Andmekogumine koolides (põhikorje viiakse läbi novembriks, vajadusel ka detsembri alguses)
Novembri keskpaik kuni detsembri keskpaik 2022	Andmekogumine internetis, mis algab koolides toimunud andmekorje järgselt
20. detsember 2022	Vahearuanne Justiitsministeeriumile (tehniline ülevaade andmekogumise tulemustest)
Detsember 2022-jaanuar 2023	Andmete puhastamine ja kontroll, vajalike andmeanalüüside teostamine
Veebruar-märts 2023	Aruande koostamine, temaatiliste ja KOV-ide tulemuste kokkuvõtete koostamine, juhtimislaudade koostamine
01. märts 2023	Lõpparuande esimene versioon, sh võrdlus varasemate ISRD tulemustega
31. märts 2023	Temaatilised ja KOV-ide tulemuste kokkuvõtete esitamine, juhtimislaudade koostamine
31. märts 2023	Lõpparuande esitamine
30. aprill 2023	Andmefailide, uuringu tehnilise raporti ja uuringu metaandmete avaldamine andmepositooriumis.
Aprill-mai 2023	Uurimistulemuste tutvustamine, publikatsioonid Eestis
Hiljemalt juuli 2023	Eesti tulemuste võrdlus rahvusvaheliste tulemustega

6. ISRD-4 uuringu meeskonna tutvustus

Anna Markina (projekti sisujuht, kontaktisik suhtlemisel Justiitsministeeriumiga), MA sotsioloogias, on TÜ õigusteaduskonna kriminoloogia teadur ja õigusteaduse doktorant. Tal on üle 20-aastane uuringute läbiviimise kogemus kriminoloogia valdkonnas. Ta on läbi viinud kvantitatiivseid uuringuid (analüüsinud Ohvriuuringute ja ESS uuringute andmeid), samuti tal on kogemus kvalitatiivsete uuringute läbiviimisel nii rahvusvaheliste projektide raames kui ka koostöös Justiitsministeeriumiga. Viimaste hulka kuuluvad alaealiste õigusrikkujate erikohtlemise ja alaealiste karistuste tulemuslikkuse uuring, MDFT mõju-uuring, narkosõltlaste ravi ja rehabilitatsiooni tõhususe uuring, tõsiste käitumisprobleemidega lastele suunatud teenuste analüüs ja muud väiksemad uuringud. Viimase viie aasta jooksul ta on olnud Eesti partner mitmes rahvusvahelises projektis, s.h „Edendades noorte ühiskondliku kaasatust: "Konfliktsete" noorte võimalused ja väljakutsed Euroopas (2016–2019)", "Organisatsioonide vaheline koolitus kinnipidamisasutustest vabanevate noorte radikaliseerimise ennetamiseks (MATES) (2016–2018)", "SERV: Kuriteoohvrite õigused ja neile mõeldud teenused (2019–2022)", "Integreeritud traumateadlik teraapia lastest vägivallaohvritele (2020–2022)". Anna Markina on viinud läbi ja koordineerinud ISRD-2 ja ISRD-3 uuringute läbiviimist Eestis⁶. Alates 2019. aastast on ta rahvusvahelist ISRD uurimisvõrgustikku koordineeriva juhtkomitee liige.⁷ Käesolevas projektis vastutab ta küsimustike kohandamise, tõlkimise ning katsetamise, projekti eesmärkide saavutamise tagamise, projekti aruannete ja temaatiliste kokkuvõtete ning juhtimislaua koostamises osalemise, andmeanalüütikute juhendamise, uuringu tulemuste tutvustamise eest. Projekti sisujuht tagab sujuva kommunikatsiooni Justiitsministeeriumi ja välitöid teostava küsitlusfirmaga.

Kerli Mangelsoo (projektijuht) töötab TÜ õigusteaduskonna metoodikuna alates 2008. aastast. Tal on BA kraad hariduse valdkonnas. Kerlil on projektijuhtimise kogemus kahes rahvusvahelises projektis: "SERV: Kuriteoohvrite õigused ja neile mõeldud teenused (2019–2022)" ja "Integreeritud traumateadlik teraapia lastest vägivallaohvritele (2020–2022)". Vastutus käesolevas projektis: uurimisprojekti edenemise jälgimine ja tagamine, tähtaegadest kinnipidamise tagamine, koostöös küsitlusfirmaga suhtlemine koolide ja lapsevanematega.

Beata Žarkovski (andmeanalüütik) on TÜ õigusteaduskonna analüütik projektis "Integreeritud traumateadlik teraapia lastest vägivallaohvritele (2020–2022)". Tal on MA kraad sotsiaalpoliitikas. Beata Žarkovskil on mänginud olulist rolli ISRD-2 ja ISRD-3 uuringute läbiviimisel ja on uuringu andmete analüüsi põhjal valminud publikatsioonide kaasautor. Käesolevas projektis on tema vastutusalaks sujuva kommunikatsiooni tagamine Justiitsministeeriumiga ja projekti meeskonnas ning koostöös küsitlusfirmaga suhtlemine koolide ja lapsevanematega, samuti osalemine projekti aruannete koostamises.

Rein Murakas (andmeanalüütik), MA sotsioloogias. töötab Tartu Ülikooli õigusteaduskonnas konsultandi ja kultuuriteaduste instituudis projektijuhina. Ta on ligi 20 aastat töötanud Tartu Ülikoolis sotsiaalse analüüsi meetodite lektorina ja õpetanud erinevaid uurimismetodoloogiat, sotsiaalteaduslike uurimismetodite ja andmete, andmeanalüüsi ning -allikate alaseid õppeaineid. Erinevates rollides (projektijuht, vastutav täitja, konsultant, analüütik, andmehaldur, valimite koostaja, veebirakenduste teostaja jne) on ta olnud seotud hinnanguliselt 100 uurimisprojektiga nii rahvusvahelisel kui ka Eesti tasandil sh rahvusvahelised longituudsed eluteeuuringud. Arvestatav osa nendest projektidest on seotud noorteprobleemidega, sh noorte riskikäitumisega. Rein Murakas on konsulteerinud riigiasutusi

⁶ Markina, A., Šahverdov-Žarkovski, B. (2007). Eesti alaealiste hälbiv käitumine (ISRD-2); Markina, A., Žarkovski, B. (2014). Laste hälbiv käitumine Eestis (ISRD-3). Vt täpsemalt: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/isrd/>.

⁷ Vt. täpsemalt <https://isrdstudy.org/about-isrd/>.

uuringu ja analüüside teostamise valdkonnas. Rahvusvahelise võrdleva uurimisprojekti ISRD-4 raames on Rein Murakas seni tegelenud eri riikide veebiküsimustike koostamise ja testimise, andmekogumise konsulteerimise ning esmaste andmete korrastamise ja analüüsiks ette valmistamisega, samuti osalenud projekti üldise metodoloogia alastes diskussioonides. Käesolevas projektis vastutab ta online küsimustike programmeerimise ja andmete haldamise, andmete puhastamise, andmeanalüüsi ja projekti temaatiliste kokkuvõtete ning juhtimislaudade koostamise eest.

Projekti raames on kokku lepitud koostöö Tartu Ülikooli elukestva õppe keskusega (veebiarendaja Kait Krull jt) projekti andmetel põhinevate juhtimislaudade koostamiseks. Vajadusel kaasatakse teisi TÜ-s töötavaid eksperte (nt raporti koostamisel keelelisel toimetamisel, seoses visuaalse disainiga vms).

7. Uuringuga seotud peamised riskid ja nende maandamisviisid

Uuringu tegemisel võib tekkida nii uurimisprotsessist, meetoditest, institutsioonidest (Tartu Ülikool kui toetuse saaja ja Justiitsministeerium kui toetuse andja; hankega leitud küsitlusfirma) Mist tingitud sisemisi või väliseid probleeme. Järgnevalt on esitatud Tartu Ülikooli nägemus peamistest võimalikest riskidest, nende maandamisvõimalustest ja vastutavatest isikutest.

Võimalik risk	Olulisus	Esinemise tõenäosus	Maandamisvõimalused	Vastutav isik
COVID-19 olukorra tõttu lähevad koolid distantsõppele ja küsitluse läbiviimine klassis ei ole võimalik	Suur	Keskmine	Kui küsitluse läbiviimine klassis ei ole võimalik, võetakse kasutusele soomlaste sarnane uuringu läbiviimise kogemus ning küsitlus teostatakse distantsilt, jagades uuringus osalemise linki online tunnis. Uuringu läbiviimise viis fikseeritakse uuringu tehnilises raportis. Kõik ISRD kokkulepitud metoodikast kõrvale kalduvad andmete kogumise viisid kooskõlastatakse ISRD rahvusvahelise võrgustiku juhtkomiteega.	Uuringu sisujuht
JuM ja TÜ mõistavad analüüsi eesmäärke erinevalt, mistõttu lõpptulemus ei vasta täies mahus JuMi ootustele.	Suur	Madal	Riski aitab maandada projekti sisujuhi suhtlemine JuMi esindajaga kogu uuringu jooksul, mis võimaldab jooksvalt ootuseid täpsustada ja selgitada ning JuMi töö käiguga kursis hoida. TÜ esitab JuMile vahekokkuvõtted, millele JuM annab tagasisidet ning mille põhjal lepitakse kokku	Projekti sisujuht, projektijuht, andmeanalüütik, JuM (tagasiside andmise kaudu)

			edasised tegevused, mh lõpparuande struktuur, mis aitab kaasa sellele, et analüüsi lõpptulemus vastab JuMi ootustele. Regulaarselt toimuvad arutelud JuMi ja uuringu meeskonnaliikmete osalusel.	
Küsitluse läbiviija ja TÜ uurimisrühm mõistavad töö sisu ja uuringu läbiviimise reegleid erinevalt.	Suur	Madal	TÜ koolitab küsitlajaid. TÜ suhtleb pidevalt küsitluse läbiviijaga andmekogumise etapi jooksul, nõustab küsitlusega seotud küsimustes.	Projektijuht, andmeanalüütik
Projekti tegevused (etapid) venivad planeeritud pikemaks ning see mõjutab analüüsi õigeaegset üleandmist.	Keskmine	Keskmine	TÜ on ajakava koostades lähtunud oma varasemast ISRD uuringu läbiviimise kogemusest. Ajamahukaks ülesandeks on koolide ja vajadusel vanemate nõusoleku hankimine uuringus osalemiseks. Kõige intensiivsemal koolidega suhtlemise etapil (september-november 2022) tegelevad ülesandega pidevalt vähemalt kaks meeskonna liiget, vajadusel kaasatakse lisaks TÜs töötavat tugipersonali.	Projektijuht, projekti sisujuht
Meeskonna liige lahkub pikemaks ajaks või jäädavalt töölt ja/või projektist.	Keskmine	Madal	TÜ saab projekti jooksul kaasata nõutele vastavaid liikmeid, kes projektijuhti või andmeanalüütikut (vajadusel) asendaksid. Kui lahkub projekti sisujuht, tagab nõu ja juhtimist ISRD rahvusvaheline juhtkomitee.	TÜ
Uuringu kooskõlastamine eetikakomiteega või AKI loa taotlemine võtab oodatust kauem aega	Suur	Madal	Eetikakomitee istungid toimuvad kord kuus. Uuringu kooskõlastamise avaldus esitatakse kohe pärast lepingu sõlmimist JuMi ja TÜ vahel. Kuna projekti alguse ja andmekogumise vahele on planeeritud piisavalt aega, siis loa taotlemine ei peaks uuringus takistuseks olema.	Projekti sisujuht
Küsitlusfirma leidmise hange	Suur	Keskmine	Hanke maksumuse kindlakstegemiseks on	Projekti sisujuht

kukub läbi või hankel tehtud pakkumise summa on eelarves planeeritust suurem			võimalikele osalejatele saadetud uuringu välitööde maksumuse teabepäring. Hanke läbiviimiseks planeeritakse eelarves teabepäringu vastustest lähtuv summa. Kui reaalne hange kukub siiski läbi, rakendatakse varuvariandina teist andmekorje strateegiat, lähtudes TÜ ressurssidest ja kaasates uuringu teostamisse hulgaliselt üliõpilasi, samuti kasutades rakendusuuringute keskuse RAKE ressursse. See võib tingida ka valimi moodustamise strateegia muutmise. Kõik võimalikud muutused uuringu läbiviimise metoodikas kooskõlastatakse JuMiga.	
Pakkujad (küsitlusfirmad) on huvitatud ainult uuringu ühe poole (kas kooliküsitluste või siis internetiküsitluse värbamiskampaania) läbi viimisest, ei soovi teha pakkumist mõlema osas	Suur	Keskmine	Välitööde maksumuse teabepäringus palutakse hinnaorientiiri mõlema tegevuse osas eraldi, vajadusel hange lahutatakse kaheks pooleks või kaetakse nt üks pooltest TÜ siseselt.	Uuringu sisujuht koostöös JuMiga
Koolid keelduvad uuringust osa võtmast	Suur	Suur	ISRD-2 ja ISRD-3 kogemused on näidanud, et koolide keeldumiste risk on suur. Nendest kogemustest lähtudes oleme õppinud, et 1) riski saab maandada koolidega individuaalselt suheldes. Seetõttu on suur osa töökuludest arvestatud koolidega otsesuhtluseks; 2) andmekogumine põhiosa teostamine on planeeritud septembri teisest poolest novembrini, et õppetööd vähem segada; 3) kui uuringu osavõtmisest keelduvate koolide osakaal on suur,	Uuringu sisujuht, projektijuht, JuM ja uuringu juhtrühm (toetuskirja osas)

			palutakse juhtrühma toetusel Haridus- ja teadus- ministeeriumi ning Justiits- ministeeriumi koolidele suunatud toetuskirja, mis võiks koolijuhte motiveerida	
Vanemate nõusolekud lapse uuringus osalemiseks ei laeku	Suur	Suur	Vanemate nõusolekut palutakse ainult juhul, kui see on vajalik uuringu eetikast lähtudes. Vanemate nõusoleku taotlemise strateegia koostatakse TÜ inimuuringute eetika komiteega. Informeeritud nõusoleku infoleht kirjutatakse arusaadavas keeles, rõhutades uuringu anonüümsust, turvalisust ja olulisust teaduse ja õigusrikkumiste ennetuse jaoks.	Uuringu sisujuht, projektijuht
Online uuringu käigus kogutud andmed kaovad, hävivad või kolmandad isikud saavad ligipääsu.	Suur	Madal	Andmed hoitakse TÜ turvatud serveris. Andmetest tehakse igapäevaselt varukoopiaid.	TÜ

8. Uuringu maksumus ja jaotus põhikomponentide kaupa ning väljamaksete arv (kas ühes või mitmes osas).

	Summa
Projektijuhtimine 2 päeva kuus (12 kuud)	3 840
Projekti sisuline juhtimine 1 päev nädalas (12 kuud)	10 400
EHIS-est päring klasside koosseisust valimialuse määramiseks. Valimi moodustamine	740
Küsimustike (täisversioon, lühem versioon) kohandamine, tõlkimine eesti ja vene keelde ning katsetamine sihtrühma peal	975
TÜ inimuuringute eetika komiteele loa taotlemiseks materjalide ettevalmistamine	975
Hange välitööde läbiviimiseks: küsitlustöö koolides*	84 000
Hange välitööde läbiviimiseks: internetiküsitluse osalejate värbamine*	18 000
Koostöös JuM-igaKOV-ide, koolide ja kutsekoolide esmane teavitamine uuringu läbiviimisest. Kontakti võetakse 350 kooliga (siht 250 kooli), , ajakulu on 15 minutit kooli kohta.	2 250
Online küsimustike ettevalmistamine keskkonnas LimeSurvey	2 625
KOV-ide, koolide ja kutsekoolidega suhtlemine, koolide juhtkondadelt uuringus osalemiseks nõusoleku saamine, vajadusel vanemate nõusolekute saamine	5 000
Küsitlajate koolitamine ja jooksev nõustamine küsitlusega seotud küsimustes	780
Andmete puhastamine ja andmeanalüüs	3 375
Vahearuande koostamine	2 500
Lõpparuande koostamine + keeleteoimetamine	3 500
Lühikokkuvõte (10 lk) inglise ja vene keeles (26 eur lk)	520
Temaatilised ja KOV tulemuste kokkuvõtted, juhtimislauad (10 KOV kokkuvõtet, 4 temaatilist juhtimislaua)	4 280
Andmefaili, uuringu tehnilise raporti ja uuringu metaandmete ettevalmistamine andmepositooriumis avaldamiseks	875
Uurimistulemuste tutvustamised, publikatsioonid Eestis	585
Uurimustulemuste tutvustamine - lähetuskulud	1 300
Eesti tulemuste võrdlus seni avaldatud rahvusvaheliste tulemustega	1 500
SPSS tarkvara (3 litsentsi)	264
Otsesed kulud kokku	148 284
Ülikooli üldkululõiv 15% projekti palgakuludest	6 708
KOKKU	154 992

* Indikatiivne summa põhineb turu-uuringu hinnapäringute tulemustel. Tegelik maksumus selgub hanke tulemusena.

9. Arusaam koostööst Justiitsministeeriumi ja küsitluse läbiviijaga

Tartu Ülikooli hinnangul on koostöö Justiitsministeeriumiga ja küsitluse läbiviijaga ülioluline. Selleks, et koostöö on sujuv ja efektiivne, näeb TÜ ette:

- 1) Regulaarsed arutelud TÜ meeskonnaliikmete ja JuM vahel. Kohtumiste maht on vähemalt 10 tundi kuus. Kohtumised toimuvad aadressil Suur-Ameerika 1, Tallinn. Regulaarsete kohtumiste toimumise aeg lepitakse kokku eelnevalt, mis tagab, et kõik osapooled saavad neist osa võtta. Vajadusel kutsutakse kokku *ad hoc* kohtumised, et kiired olukorrad lahendada
- 2) Uuringu läbiviimiseks moodustatakse juhtrühm, kuhu kuuluvad lisaks uurimis-meeskonnale JuM esindaja(d) ja küsitlusperioodil küsitlust korraldava isiku esindaja. TÜ näeb, et vastavalt vajadusele võib juhtimisrühma kaasata ka HTM-i või HARNO esindajad, nt juhul kui koostöö koolide ja/või kutsekoolidega ei edene.
- 3) TÜ koolitab küsitlajaid ja konsulteerib jooksvalt nende tegevust.
- 4) TÜ ülesandeks jääb koolide ja kutsekoolide nõusoleku taotlemine uuringus osalemiseks. Kui kooli nõusolek on saadud, edastab TÜ kooli kontaktandmed küsitluse läbiviijale ning edaspidise logistikaga tegeleb küsitluse läbiviija.
- 5) TÜ saadab vahearuande, temaatilised kokkuvõtted ja lõppraporti esialgse versiooni õigeaegselt, JuM saadab tagasiside kokkulepitud ajaks. Lisaks kirjalikule tagasisidele toimub väljundite suuline arutelu.
- 6) Uuringu tulemused tehakse avalikkusele kättesaadavaks JuMi veebilehe kaudu ja publikatsioonide täistekstid tehakse kättesaadavaks ka teadusportaalide kaudu (ETIS, Academia.org, Research.net). Rahvusvahelised võrdlusuuringu tulemused on kättesaadavad ISRD projekti kodulehel <https://ISRDStudy.org>
- 7) Uuringu põhjal avaldatakse minimaalselt kaks teadusartiklit. Selleks, et tulemusi populariseerida ja tagada nende rakendamine kriminaalpoliitikas, laste ja perede poliitikas ja hariduspoliitikas, esitatakse vähemalt kahel üritusel tulemusi praktikutele, KOV-ide töötajatele, koolidele.
- 8) Uuringu andmed on projekti meeskonna arvates mõistlik deponeerida rahvusvahelistele nõuetele vastavas andmerepositooriumis (nt datadoi.ut.ee), mis garanteerib andmete standarditele vastava kirjelduse ning laiendab oluliselt andmete otsimis- ja leidmisvõimalusi. Repositooriumikirje on hõlpsalt lingitav ministeeriumi veebilehega.
- 9) Juhtimislaudade koostamise plaanis on projekti meeskonnal ettepanek, et lauad võiksid füüsiliselt asuda TÜ serverites, kust tulemid lingitaks JuMi veebilehega. See võimaldab Tartu Ülikooli tarkvaraliste võimaluste kasutamist, ülimalt operatiivset tugiteenust (puudub vajadus kolmanda osapoolle kaasamiseks) ning lihtsaid võimalusi juhtimislaudade õigus- ja sotsiaalteaduste alastesse õppematerjalidesse integreerimiseks. Vajadusel on rakenduste säilivus reguleeritav TÜga sõlmitava eraldi lepinguga.

Anna Markina
Tartu Ülikooli teadur